

Tiina Männistö-Funk

Rykelmät

TYÖKALUEHDOTUS MATERIAALISTEN TOIMIJOIDEN MENNEISYYDEN TUTKIMISEEN

Menneisyyden ihmisten ja näiden toiminnan lisäksi historiantutkijan on syytä tutkia menneisyyden esineitä ja niiden toimintaa. Kirjallisena ja lähteisiin perustuvana tieteenä historiantutkimus pääsee harvoin käsiksi menneisyyden esineiden välittömään materiaaliseen olemassaoloon. Voimme kuitenkin kehittää näkökulmia ja työkaluja, jotka ottavat ihmisaktiivisuuden lisäksi huomioon esineaktiivisuuden. Yksi mahdollisuus on jäljittää ja tarkastella esineiden muodostamia rykelmiä.

Kuolemalla on aina syynsä, ja sen syyt ovat materiaaliset. Kun tarkastelemme historian lukeuttomia ennenaikaisia kuolemantapauksia, tulemme kipeän tietoisiksi elämän materiaalisesta puolesta ja aineellisen maailman omasta aktiivisuudesta. Hallayö vie sadon, muodikas huivi kietoutuu auton takarenkaaseen, sepelvaltimoon kertynyt kolesteroli aiheuttaa verenhiyytymän. Kaikki tapaukset yhdistyvät laajempiin sosiaaliin, kulttuurisiin ja taloudellisiin suhteisiin sekä kehityskulkuihin, mutta hetkellisesti niissä materiaallinen maailma nousee toimijana ihmistoiminnan rinnalle ja yli. Myös arkisissa, tragedioita virtaavissa myötä- ja vastoinkäymisissä tavallisilla esineillä ja materiaalisilla ilmiöillä on monenlaista estävää, mahdollistavaa, ohjaavaa ja jopa pakottavaa vaikutusta, joka ei palaudu sosiaaliin tavoitteisiin tai kulttuurisiin merkityksenantoihin.

Materiaalisen kulttuurin tutkimus on noston esiin kulttuurin niitä puolia, jotka jäävät pimentoon, jos keskitytään vain kielellisesti välitettyihin asioihin.¹ Uusmaterialistiset teoriat koros-

tavat vielä painokkaammin, että pelkkiä representaatioita, kielellisiä merkityksenantoja, tutkimalla emme pysty tarkastelemaan esineiden ja materiaalisen maailman kaikkia merkittäviä ominaisuuksia.

Uusmaterialismin näkökulmasta esineet osallistuvat todellisuuden muovaamiseen merkityksiä antavan ihmistoiminnan rinnalla ja osana. Lisäksi niiden oma olemus on prosessimainen, tilanteissa muovautuva, ei ennalta määritetty. Esineet, ruumiit, tilat ja aistiärsykkeet – kuten äänet, maut, hajut ja tuntemukset – kytkeytyvät jatkuvasti uusilla ja vanhoilla tavoilla diskursiivisiin merkityksenantoihin, mutta merkityksenannot eivät tyhjentävästi kuvaa niiden asemaa eletyn todellisuuden osasina. Kunkin toimijan olemus ihmisenä tai esineenä muotoutuu vasta kanssakäymisessä.²

Erityisesti vanhimpien aikojen tutkijat, joilla on käytettävissään vähän kirjallisia lähteitä, ovat tottuneet kiinnittämään huomiota esineisiin ja esinesuhteisiin kuten myös esimerkiksi teknologian ja muotoilun historian tutkijat. Lisäksi sosiäli- ja kulttuurihistoriassa tutkijan katse on suuntautunut usein materiaalisen maailman ilmiöihin ja esineisiin, erityisesti sellaisilla osaluilla kuin arkipäivän ja kulutuksen historiassa. Kansatieteestä, arkeologiasta ja museologiasta on omaksuttu historiatieteen puolelle työkaluja esinemaailman tarkasteluun.³

Historiantutkijoilla on runsaasti kokemusta siitä, miten tarkastella esineitä menneisyyden ihmistoiminnan jälkinä. Sen sijaan esineiden oman aktiivisuuden ja niiden prosessiluonteen tarkasteleminen ajallisen etäisyyden päästä on harvinaisempaa ja myös vaikeampaa. On helpompaa tarkastella menneen ajan ihmisten esineille antamia merkityksiä kuin esineiden materiaalista ja välitöntä vaikutusta menneissä tilanteissa. Historiantutkimuksen käyttämät lähteet ovat kulttuurisesti välittyneitä ja menneisyyden esineetkin ovat toisen kulttuurin jättämiä, tulkintaa edellyttäviä jälkiä. Näin ollen muut kuin representaatioina näyttäytyvät ja inhimilliseen merkityksenantoon keskittyvät materiaaliset menneisyydet jäävät tutkimuksessa vähemmälle huomiolle.⁴

FT **Tiina Männistö-Funk** työskentelee Suomen historian oppiaineessa Turun yliopistossa. Sähköposti: tiiman@utu.fi.

Historiantutkija voi kuitenkin käyttää omia erityistaitojaan, tarkkaa ja monipuolista lähdeyöskentelyä sekä ajallista kontekstualisointia tarkastellakseen esineitä tavalla,⁵ joka ottaa huomioon ihmisaktiivisuuden ja diskurssien rinnalla vaikuttavan esineaktiivisuuden ja materiaalisuuden.⁶ Tässä artikkelissa esitän ajatuksen esineiden muodostamista *rykelmistä*⁷ yhtenä mahdollisena käsitteellisenä apuvälineenä materiaalsen menneisyyden hahmottamiseksi ja tutkimiseksi. Rykelmillä tarkoitan esineiden, tilojen, ruumiillisten olentojen sekä aineellisesti syntyvien äänien ja muiden aistiärsykkeiden toiminnallisia yhteenliittymiä, joiden voidaan havaita olleen olennaisia tietynä historiallisena aikana yleisten ja toistuvien, kulttuurisesti ja sosiaalisesti tunnistettavien tilanteiden ja tapahtumien toteutumisen kannalta.

Rykelmä on empiiriseen lähdeyöskentelyyn soveltuva, joustava ja kevytrakenteinen käsite. Teoreettista pohjaa haen erityisesti peilaamalla käytäntöjä sosiaalisen maailman yksiköinä analysoivia teoriomalleja eli käytäntöteoriaa ja teknologian sosiaalishistoriaa uusmaterialistiseen teoriaan. Aluksi käsitteelen sitä, mitä rykelmät ovat, toiseksi niiden historiallista luonnetta ja kolmanneksi niiden avaamaa näkökulmaa esineiden aktiivisuuteen.

Mitä rykelmät ovat?

Rykelmä on historiallisista lähdeaineistoista jäljitettävissä oleva materiaalsien esineiden, olen-

tojen, paikkojen ja muiden aistittavien ilmiöiden joukko, jonka läsnäoloon ja toimintaan tietty menneisyyden toistuva, ajalliselta kestoltaan rajallinen tilanne tai tapahtuma on perustunut. Rykelmiä voidaan löytää lähes minkä tahansa toisteisen ja yleisen käytännön tai tavan ympäriltä. Esimerkiksi 1930-luvun suomalaisen maaseudun vapaa-ajan viettotapojen joukosta löytyy monia toistuvia sosiaalisia tilanteita ja niihin liittyviä rykelmiä. Seuraavassa tarkastelen esimerkinomaisesti yhtä niistä, pyöräntangolla kyyditsemistä.

Nuorten miesten tapa kyydittää nuoria naisia pyöräntangolla tansseista lähdeittäessä sisältää materiaalsien rykelmän, johon kuuluvat ainakin polkupyörä, erikseen sen tanko, seurojentalo, ajokelpoinen tie, kesäöiden valoisuus, ajajan ja kyytiläisen ruumiillinen osallistuminen – toinen polkemassa ja ohjaamassa pyörää, toinen pysyttelemässä tangolla, hyvin lähellä ajajaa – sekä molempien kodit. Rykelmään saattoi liittyä sellaisia lisäesineitä kuin ajajan lahkeenpitimet. Syyskesällä öiden valoisuuden saattoi korvata karbidilamppu. Nämä lisät eivät kuitenkaan olleet aivan välttämättömiä tilanteen toteutumiselle.⁸

Polkupyöräesimerkki havainnollistaa rykelmien luonnetta monella tapaa. Rykelmissä erilaiset materiaalsiet entiteetit ja ilmiöt mahdollistavat sosiaalsiet merkityksellisen tilanteen mutta eivät niinkään yksittäisen intention kuin monimutkaisen materiaalsien kasautumisen prosessin

-
1. Esim. Jules David Prown, *The Truth of Material Culture. History of Fiction?* Teoksessa Jules David Prown & Kenneth Haltman East Lansing (toim.) *American Artifacts. Essays in Material Culture*. Michigan State University Press 2000, 11–28; Daniel Miller, *Stuff*. Polity Press 2010.
  2. Ks. Diana Coole & Samantha Frost (toim.) *New Materialisms. Ontology, Agency, and Politics*. Duke University Press 2010; Jussi Parikka & Milla Tiainen, Kohti materiaalsien ja uuden kulttuurianalyysia – tai representaatioiden hyödyistä ja haitasta elämälle. Teoksessa Asko Nivala & Rami Mähkä (toim.) *Tulkinnan polkuja. Kulttuurihistorian tutkimusmenetelmiä*. K&h 2013, 322–348.
  3. Ks. Anne Gerritsen & Giorgio Riello, Introduction. Teoksessa Anne Gerritsen & Giorgio Riello (toim.) *Writing Material Culture History*. Bloomsbury 2014, 1–13.
  4. Ks. Maija Mäkikalli, Johdanto. Teoksessa Maija Mäkikalli & Riitta Laitinen (toim.) *Esine ja aika. Materiaalsien kulttuurin historiaa*. SKS 2010, 9–33.
  5. Mäkikalli 2010, 19.
  6. Parikka & Tiainen 2013.
  7. Nostin esiin termin rykelmä väitöskirjassani tarkastelellessani uusien teknologioiden käyttöä Suomessa 1900-luvun alkupuoliskolla. Tässä artikkelissa kehitän termiä edelleen hieman eri teoriapohjalta, erityisesti uusmaterialista näkökulmaa painottaen. Siinä missä väitöskirjani keskittyi käyttäjien aktiivisuuteen, pohdin tässä artikkelissa rykelmien antia esineaktiivisuuden tutkimukselle. Ks. Tiina Männistö-Funk, *Itse tehty moderni. Gramofoni, polkupyörä ja valokuvaus suomalaisten elämässä 1880-luvulta 1940-luvulle*. Turun yliopisto 2014.
  8. Tiina Männistö-Funk, The prime, decline and recalling of rural cycling. Bicycle practices in the 1920s' and 1930s' Finland remembered in 1971–1972. *Transfers. Interdisciplinary journal of mobility studies*. 2:2 (Summer 2012), 49–69.

Kuva 1. F. E. Fremlingin 1920-luvulla ottama kuva Urjalan nuorista dokumentoi omalta osaltaan pyörän tangolla kyyditsemisen käytäntöä. Tapa liittyi niin olennaisesti nuorten seurusteluun, että tytöt saattoivat varta vasten jättää oman pyöränsä kotiin lähtiessään lähellä oleviin tanssipaikkoihin. (Ks. Männistö-Funk 2014, 167.). Kuvaaja: F. E. Fremling. Lähde: Museoviraston kuvakokoelmat, F. E. Fremlingin kokoelma. Kuva: HK19880106:1005.

tuloksena. Rykelmän osaset eivät ole passiivisia välineitä sosiaalisen päämäärän saavuttamisessa, vaan niillä on oma vaikutusta tilanteen etene-miseen ja tapahtumiin. Saattoreissuun merkittävästi vaikuttavia tekijöitä saattoivat olla vaikkapa seurojentalon sijainti suhteessa saattajan ja kyytiläisen koteihin, tien kuoppaisuus tai mäkyisyys, pyörän ja ajajan kunto, ajajan ja kyytiläisen ruumiillinen kosketus, tangon kyytiläiselle aiheuttama epämukavuus ja niin edelleen. Kaikkien osasten materiaalisella suhteella toisiinsa on merkitystä sille, millaiseksi tilanne muodostui myös sosiaaliselta kannalta.

Materiaaliset suhteet rykelmässä eivät siis ole vain sosiaalisen heijastumaa tai kulttuurista konstruktiota, vaan ne itsessään ovat samalla sekä akuutisti läsnäolevia että kouriintuntuvan sosiaalisia ja kulttuurisia. Tilanteeseen liittyy myös sellaisia materiaalsen rykelmän aiheuttamia vauhdin, vaaran, läheisyyden, uupumuksen ja kivun tuntemuksia, jotka aiheutuvat rykelmän

osien suhteista eivätkä ole johdettavissa tilanteen sosiaalisesta merkityksestä, mutta joilla on oma, suurelta osin sanaton, materiaalsen ja ruumiilliseen tietämykseen pohjaava merkityksensä.

Rykelmien tarkastelu nostaa esiin tilanteeseen osallistuvien ihmisten ruumiillisuuden yhtenä rykelmän materiaalsena osana. Kuten muutkin rykelmän osat, ihmisruumis voi olla rykelmässä aktiivinen tai passiivinen, toimija tai kohde, yleensä molempia yhtä aikaa. Esimerkiksi arkisessa tilanteessa, jossa ihmiset keskustelevat työ- ja opiskelutovereidensa kanssa ruuhkabussissa, ihmisruumiit ovat sekä aktiivisia ääntä tuottavia instrumentteja että pehmeydellään ääntä imeviä materiaalsia olentoja. Ajoneuvosta, tiestä, muusta liikenteestä ja säästä aiheutuvien äänien sekä sisätilojen materiaalsien lisäksi ne vaikuttavat tilanteen akustiikkaan ja äänimaisemaan eli siihen, mitä tilanteessa on mahdollista kuulla ja miten tai jopa mitä siinä on mahdollista puhua. Samalla tavoin rykelmään kuuluvat esineet, tilat ja ma-

terialiset ilmiöt ovat osin aktiivisia, tilanteessa suunnitellulla tavalla toimivia mutta osin pelkällä olemuksellaan ja läsnäolollaan tilannetta muokkaavia ja muuttavia.

Rykelmän käsite antaa keinon lähestyä esineympäristöä ja sen vaikutusta kokonaisvaltaisemmalla tavalla kuin keskittymällä pelkästään johonkin tiettyyn esineeseen tai esineryhmään. Tarkoitukseni ei ole kuitenkaan väittää, että sosiaalinen ja materiaallinen todellisuus ensi sijassa ja pääsääntöisesti koostuisi juuri rykelmistä. Sen sijaan rykelmät ovat sellainen pragmaattinen käsite, jollaista Jussi Parikka ja Milla Tiainen ovat luonnehtineet Deleuzeen ja Guattariin viitaten: Käsite ei kuvaa maailmaa sinällään, vaan auttaa tutkijaa kytkeytymään maailman prosesseihin ja toimii analyysin kokoavana voimana. Käsitteet voidaankin ymmärtää tutkimuskentällä esiin nousevista kysymyksistä syntyvinä ja niihin vastausta etsivinä tutkimuksen elementteinä.⁹

Rykelmät antavat yhden mahdollisen vastauksen kysymykseen siitä, miten historioitsija voi tutkia menneisyyden materiaalista dynamiikkaa muutenkin kuin analysoimalla sen kielellisiä representaatioita ja diskursiivisia merkityksiä. Tämä materiaallinen dynamiikka on esineiden – sekä niiden osien, materiaalien tilojen, aistiärsykkeiden tai intensiteettien – välisiä suhteita, esineiden ja ruumiiden välisiä suhteita, inhimillistä toimintaa esineellisenä ja ruumiillisena sekä esineiden ja ihmisen rajojen häilyvyyttä. Rykelmien tarkastelu ei sulje pois myöskään representaation analyysiä. Suhteellisen kevytrakenteisena ja joustavana teoreettisena ja metodologisena työkaluna se soveltuu historiantutkijoille ominaiseen, empirialähtöiseen teoriakäytäntöön, jossa erilaisia teoreettisia vaikutteita ja malleja yhdistetään lähdeaineistoon ja tutkittavien menneisyyden ihmisten itseymmärrykseen sointuvilla tavoilla.

Rykelmät eivät useinkaan ole itsestään selviä tai ilmeisiä. Niiden havaitsemiseksi tutkijan on jäljitettävä historiallisen ajan ja paikan sosiaalisia ja kulttuurisia käytänteitä. Kiintoisimmat rykel-

mät saattavat löytyä jotain toista asiaa kuvaavien lähteiden sivulauseista, kuvien reunoilta ja muistojen harhapoluista. Mikrohistoriallisten johtolankojen tavoin ne voivat johdattaa tutkijan hyvinkin tavallisten, juuri tavallisuutensa takia dokumentoimatta jääneiden menneisyyden esinesuhteiden äärelle.¹⁰ Nämä johtolangat voivat koskea yksittäistä esinettä tai tilannetta ja ristiinluettuna muiden vastaavien kanssa ne auttavat hahmottamaan materiaallisen toiminnallisuuden rykelmiä.

Ajatus rykelmistä on läheinen käytäntöteoriassa hahmottuvalle materiaallisen toiminnan ja olemassaolon ymmärrykselle. Esimerkiksi kulutustutkimuksessa ja historiassa on käytäntöjen tutkimista alettu pitää yhtenä keskeisistä tavoista ymmärtää ihmisten esinesuhteita ja esineiden merkitystä. Esineen hankkimista voidaan ymmärtää henkilökohtaisten halujen ja tarpeiden tasoa syvemmin, kun se nähdään pyrkimyksenä toimia onnistuneesti tietyssä käytännössä: uusien lenkkarien hankinnan kohdalla vaikkapa juoksuharrastuksessa, muotibloggaamisessa tai lapsenhoitoon kuuluvassa ulkoilussa.¹¹ Tällöin huomio kiinnittyy entistä enemmän siihen, miten samat esineet saavat eri konteksteissa eri merkityksiä.¹² Samoin kuin käytäntöjen yhteensitomattomat esineet, toistuvissa tilanteissa ilmenevät rykelmät ovat luonteeltaan jatkuvasti muuntuvia.¹³ Rykelmät eivät ole möykkyjä, esineiden tiiviitä yhteensulautumia, vaan niihin voi liittyä ja niistä voi erkaantua osia, jolloin myös niiden yhteistyönä syntyvä tilanne muuttuu.

Käytäntöteoria on historiantutkijoille käyttökelpoinen sosiaalisen toiminnan ymmärtämisen kehys. Materiaalisuutta tarkasteltaessa rykelmät voivat kuitenkin tarjota historiantutkijalle sitä kevyemmän ja joustavamman teoreettisen työkalun. Rykelmät myös eroavat käytäntöteoriasta siinä, miten merkityksenannon nähdään suhteutuvan materiaaliin olentoihin ja esineisiin. Mika Pantzarin, Elizabeth Shoven ja Matt Watsonin aiempien käytäntöteorioiden pohjalta luomassa mallissa nimenomaan käytännöt sitovat sanallis-

9. Parikka & Tiainen 2013, 323.

10. Carlo Ginzburg, *Johtolankoja. Kirjoituksia mikrohistoriasta ja historiallisesta metodista*. Gaudeamus 1996.

11. Alan Warde, Consumption and Theories of Practice. *Journal of Consumer Culture* 5:2 (2005), 131–153.

12. Roberta Sassatelli, *Consumer culture. History, theory and politics*. Sage Publications 2007, 196–197.

13. Elizabeth Shove, Mika Pantzar & Matt Watson, *The Dynamics of Social Practice. Everyday Life and How it Changes*. Sage Publications 2012, 24, 33, 44–57.

tettuja merkityksiä esineisiin eli käytäntöjen materiaalsiin komponentteihin.¹⁴ Tähän liittyy myös kysymys käytäntöjen ja diskurssien suhteesta. Michel de Certeau on suhteuttanut arkipäivän käytäntöjä Foucault'n diskurssikäsitteeseen ja esittänyt niiden elävän diskurssien rinnalla, ei-diskursiivisissa eleissä sekä taktiikassa, vallan dispositiivin raoissa ja alla.¹⁵

Uusmaterialistisesta näkökulmasta myös diskurssit ovat materiaalsiin prosesseihin kietoutuneita. Parikka ja Tiainen osoittavat jo Foucault'n alkuperäisen diskurssin määritelmän sisältävän ajatuksen kiinteästä yhteydestä ei-diskursiiviseen, siis idean kulttuuria tuottavista käytänteistä samanaikaisesti diskursiivisina ja materiaalsina.¹⁶ Feministinen teoretikko Karen Barad on edennyt Foucault'n ja Judith Butlerin poststrukturalistisen ajattelun pohjalta vielä kauemmas representationalismista ja ihmiskeskeisyydestä. Teoksessaan *Meeting the Universe Halfway* hän kehittää todellisuuden luonteen ymmärtämiseen agentiaalisen realismin mallin. Sen merkitystä luovia perusyksiköitä eivät ole sanat vaan materiaalis-diskursiiviset ilmiöt, joissa materiaaliset olennot ja merkitykset muotoutuvat ja toisenlaiset suljetaan pois sekä ontologisesti että semanttisesti.¹⁷

Tilanteen, johon havaittu ja historiallisesti jäljitetty rykelmä liittyy, voidaan ajatella olevan suurin piirtein sama asia kuin käytäntöteoriassa tietyn käytännön tiettyä toteuttamista tarkoittava performatiivi. Ero on siinä, että juuri tämä tilanne nähdään merkitysten ja materiaalisuuden perusyksikkönä ja sekä muotoutumisen että olemassaolon muotona, kuten Barad kuvaa ilmiöiden materiaalis-diskursiivista tuotantoa. Rykelmä mahdollistaa tilanteen, mutta tilanne määrittää rykelmän osasten merkityksen ja toimijuuden. Baradin mallin ilmiöistä tilanteen erottaa omaksi kategoriakseen sen tunnistettavuus ja

toistuvuus, jotka puolestaan ovat tuttuja käytäntöteoriasta. Näin sen avulla voidaan tarttua tehokkaasti historioitsijaa kiinnostaviin ajallisen jatkuvuuden ja muutoksen kysymyksiin.

Rykelmien historiallisuus

Käytäntöjen ja niiden yksittäisten toteutusten tai tilanteiden voidaan materiaalsen ja ruumiillisen puolen osalta ajatella lähestyvän Judith Butlerin teoriaa performatiivisuuden todellisuutta luovasta luonteesta.¹⁸ Performatiivisuudessa piilee sekä jatkuvuuden että muutoksen siemen. Pysyviksi miellettyjä ruumiin ja materian kategorioita tuotetaan toistamalla niitä yhä uudelleen lukemattomissa eri tilanteissa. Jollain tavalla väärä tai vino esitys voi kuitenkin kyseenalaistaa kategorioita ja toistuessaan muuttaa niiden olemusta.¹⁹ Uusmaterialismin näkökulmasta voimme ajatella, että ”oikean” käytöksen ylläpitävää ja ”väärän” käytöksen muuttavaa voimaa eivät tuo muassaan vain ihmistoimijat vaan myös rykelmien materiaaliset osat ennakoivalla tai yllättävällä toiminnallaan suhteessa rykelmän muihin osiin. Näin syntyy jatkumo, jossa on sekä sitkeää pysyvyyttä että eritahtisia ja -suuntaisia muutoksia rinta rintaan.

Sen lisäksi, että vanhat rykelmien osaset voivat rykelmöityä tai käyttäytyä uusilla tavoilla, uudet esineet ja muut materiaaliset uutuudet ovat muutosta tuottavia tekijöitä. Käytäntöteorian näkökulmasta niiden on päästävä osiksi aktiivisia käytäntöjä voidakseen yleistyä ja löytää käyttäjiä. Rykelmien näkökulmasta voimme vastaavasti ajatella, että uusien osasten on löydettävä tiensä rykelmiin, jotka toistuvissa tilanteissa antavat esineelle tai asialle hahmon ja merkityksen materiaalisessa todellisuudessa ja toiminnassa. Samalla rykelmän osien muuttuminen voi aiheuttaa arvaamattomia muutoksia sekä vanhoille että uusina mukaan tuleville osille.

14. Shove, Pantzar & Watson 2012, 7–10, 22–25, 120–121.

15. Michel de Certeau, *Arkipäivän kekseliäisyys 1. Tekemisen tavat*. Suomentanut Tapani Kilpeläinen. *Niin & näin* 2013, 24–27, 72–77, 86–92. Alkuteos *L'invention du quotidien 1. Arts de faire*. Éditions Gallimard 1990.

16. Parikka & Tiainen 2013, 330–331.

17. Karen Barad, *Meeting the Universe Halfway. Quantum Physics and the Entanglement of Matter and Meaning*. Duke University Press 2007, 133–141.

18. Theodore R. Schatzki, *Social Practices. A Wittgensteinian Approach to Human Activity and the Social*. Cambridge University Press 1996, 85–86.

19. Judith Butler, *Imitation and Gender Insubordination*. Teoksessa Linda J. Nicholson (toim.) *The Second Wave. A Reader in Feminist Theory*. Routledge 1997, 300–315.

Muutosta vaikeammin selitettävältä alkaa vaikuttaa jatkuvuus: Millä tavoin syntyy yksittäisten tilanteiden historiallinen jatkuvuus, jos niiden osat konkreettisesti saavat hahmonsaa vasta itse tilanteissa? Barad kuvailee, miten materia kantaa mukanaan sitä tuottaneiden käytäntöjen sedimentoituneita historiallisuuksia, ja vertaa materiaan kertyviä aikaisempien muokkaussuhteiden jälkiä puun vuosirenkaisiin.²⁰ Materiaan lisäksi myös sitä luovissa tilanteissa on jatkuvuutta. Korvalappustereoiden historiaa tutkineen Michael Bullin mukaan esineelliset edeltäjät luovat aivan uudenselältä vaikuttavalle esineelle sen käyttökontekstin. Kyse on ikään kuin arkisen elämän lokerosta, jossa se voi saada tarpeen ja tehtävän ja jota ilman sillä ei olisi mieltä eikä merkitystä.²¹ Voimme ajatella, että tämä historiallisesti rakentuva käyttökonteksti on pikemminkin esinerykelmien kuin yksittäisten esineiden luoma. Sekä esineet että niiden rykelmät ovat loputtomasti muokkautuvia, jatkuvassa tulemisen tilassa, mutta eivät satunnaisesti. Huolellinen kontekstuaalisointi, joka sitoo tarkasteltavat esineet ja muut materiaaliset tutkimuskohteet ajalliseen ympäristöön, onkin se erityinen lisä, jonka historioitsijat tuovat esineiden ja materiaalisuuden tutkimuksen monitieteiselle kentälle.²²

Materiaalisten rykelmien tarkastelu voi auttaa historiantutkijaa hahmottamaan historiallista kontekstia esineellisenä kokonaisuutena. Jatkuvuus ja muutos eivät synny vain diskursiivisesti ja merkityksistä vaan myös materiaalisesti, mutta materiaalisen sitkeyden ja muutoksen dynamiikan tarkastelu ajallisen matkan päästä voi olla haastavaa. Rykelmien jäljittäminen auttaa tarkastelemaan sitä tavalla, joka nostaa materiaalisen selittäjäksi diskursiivisen rinnalle. Feministisestä teoriasta nouseva uusmaterialismi on historioit-

sijalle käyttökelpoisempi teoreettinen tuki kuin esimerkiksi toinen esineaktiivisuutta korostava teoriasuuntaus *object-oriented ontology* (OOO). Siinä missä OOO:n lähtökohta on periaatteessa tasa-arvoisten esinetoimijoiden maailma, jossa esineiden toimijuus ei palaudu niiden välisiin suhteisiin, uusmaterialistinen teoria ottaa huomioon historialliset valtasuhteet eri toimijoiden välillä ja näkee materiaaliset toimijat ajassaan syntyvinä ja muokkautuvina.²³

Esimerkkinä rykelmöitymisestä tarkastelen seuraavassa lyhyesti fyysisten valokuvaesineiden rykelmiä suomalaiskodeissa sadan vuoden aikana. Millaisissa tyypillisissä tilanteissa vierailija on kohdannut valokuvia tuttavansa kodissa ja millaiset esineiden rykelmät ovat liittyneet näihin tilanteisiin? 1910- ja 1920-luvun maalaiskodeissa valokuvat liittyivät vierailutilanteessa salin tai muun pyhähuoneen, piirongin ja kahvin materiaaliseen rykelmään. Vieras johdatettiin saliin katsomaan piirongin laatikossa tai sen päällä säilytettyjä valokuvia sillä aikaa, kun emäntä keitti kahvia.²⁴ Vaikka käyntikorttikuvien näyttämisen tapa hiipui, sali säilyi paikkana, jossa vieraat kohtasivat perheen kehystettyjä kuvia ja mahdollisia muita näytettäväksi tarkoitettuja kuvia. Sotien jälkeen valokuvien materiaalista järjestystä ja kohtaamista mullisti olohuoneen nouseminen kodin keskeiseksi huoneeksi.

Rintamamiestaloissa ja myöhemmissä kerrostaloasunnoissa ruumiilliset toiminnot – syöminen, nukkuminen ja oleskelu – jaettiin uudella tavalla. Olohuone, keittiö ja makuuhuoneet syrjäyttivät tuvan ja salin. Olohuoneen käyttö oli vasta muotoutumassa ja se saattoi vastoin arkkitehtien suunnitelmia muodostua kerrostaloasunnossakin salimaiseksi huoneeksi rennon oleskellutilan sijaan. Sohvaryhmä, sohvapöytä ja televi-

20. Barad 2007, 180.

21. Michael Bull, *Investigating the Culture of Mobile Listening. From Walkman to iPod*. Teoksessa Kenton O'Hara & Barry Brown (toim.) *Consuming Music Together. Social and Collaborative Aspects of Music Consumption Technologies*. Springer 2006, 131–149.

22. Leila Koivunen, *Vieraan kulttuurin vaatteissa. Kiinalais-afrikkalainen lähetysnäyttely (1911–1912) ja vaatetuksen vaihtuvat merkitykset*. Teoksessa Maija Mäkikalli ja Riitta Laitinen (toim.) *Esine ja aika. Materiaalisen kulttuurin historiaa*. SKS 2010, 178–213, 180.

23. Ks. Cecilia Åsberg, Kathrin Thiele & Iris van der Tuin, *Speculative Before the Turn. Reintroducing Feminist Materialist Performativity*. *Cultural Studies Review* 21:2 (2015), 145–172, 147–149.

24. Tiina Männistö-Funk, *Monien käytäntöjen ”kovat kuvat”*. Käyntikorttikuvat suomalaisissa maaseutukodeissa 1900-luvun alussa. Teoksessa Maija Mäkikalli & Riitta Laitinen (toim.) *Esine ja aika. Materiaalisen kulttuurin historiaa*. SKS 2010, 249–278.

Kuva 2. Artikkelin kirjoittajan isoisoisän Frans Männistön piironki on ehtinyt sadan vuoden aikana rykelmöitä monenlaisiin esineellisiin käytäntöihin ja materiaalsiin ympäristöihin. Männistön torpasta Euran Naarjoelta se on päätynyt kirjoittajan zürichiläiseen olohuoneeseen, missä se toimii tällä hetkellä sisustuselementtinä, baarikaappina, pesutuvan avaimen säilytyspaikkana ja tulevaisuudeltaan epävarman esineryhmän, cd-levyjen, varastona. Kuva: Tiina Männistö-Funk.

sio nousivat kuitenkin esiin uutena vahvana esinerykelmänä ja rykelmöittivät myös vieraille esiintyvät valokuvat uudelleen.²⁵ Arvovaltaisen piirongin sijaan valokuvat löysivät nyt paikkansa television rinnalta perheen ja suvun kehystettyinä kuvina, ja esimerkiksi lomakuvia saatettiin katsoa sohvalla.

Keittiö ja olohuone ovat usein samaa tai lähes samaa tilaa 1900-luvun lopun ja 2000-luvun alun kodeissa. Esillä pidettävien, koriste-esinemäisten kuvien määrä on laskenut, mutta kuvia voidaan kiinnittää esimerkiksi jääkaapin oveen muiden ajankohtaisten paperiesineiden rinnalle, missä ne ovat myös vierailijan nähtävissä, kun tämä istuu juomassa isäntäväen keittämää kahvia.²⁶ Jos

keskustelun aiheeseen sattuu sopimaan, vierailijalle saatetaan näyttää tuoreita valokuvia suoraan puhelimesta tai valokuvakirjaa, jollaisia nykysuomalaiset koostavat vuosittain satojatuhansia esimerkiksi matka- ja perhekuvistaan.²⁷

Kahvia juovat vierailijat ja näiden näkemät valokuvat ovat olleet eri aikoina osa erilaisia rykelmiä ja samalla myös erilaisia ruumiillisuudessaan ja esineellisyydessään. Valokuvien käytön ja esille laittamisen selittäviksi tekijöiksi nostetaan yleensä perheen merkitys ja halu luoda tietynlaisia sosiaalista identiteettiä.²⁸ Valokuvien läsnäolo esineinä ei kuitenkaan kutistu tähän moninkertaisesti sanallistettuun kulttuuriseen merkitykseen. Valokuvia on käytetty näyttämiseen, muis-

25. Kirsi Saarikangas, Rakennetun ympäristön muutos ja asumisen mullistus. Teoksessa *Suomalaisen arjen historia 4. Hyvinvoinnin Suomi*. Weilin & Göös 2008, 142–163, 143–147; Minna Sarantola-Weiss, *Sohvaryhmän läpimurto. Kulutuskulttuurin tulo suomalaisiin olohuoneisiin 1960- ja 1970-lukujen vaihteessa*. SKS 2003, 120–130.

26. Seija Ulkuniemi, *Valotetut elämät. Perhevalokuvan lajityyppiä pohtivat tilateokset dialogissa katsojien kanssa*. Lapin yliopisto 2005, 129–131.

27. Merja Salo, *Jokapaikan valokuva. Suomalaisen valokuvauksen digitalisoituminen 1992–2015*. Musta Taide 2015, 282.

28. Ks. esim. Pierre Bourdieu, *Photography. A Middle-brow Art*. Polity Press 1990. Alkuperäisteos *Un art moyen*. 1965; Ulkuniemi 2005; Nancy Martha West, *Kodak and the Lens of Nostalgia*. University of Virginia Press 2000.

tamiseen ja suhteiden rakentamiseen, mutta ne ovat myös itsenäisesti, itsepintaisesti, kärsivällisesti ja kurittomasti olleet läsnä ja toimineet materiaalisissa yhdistelmissä ohjaten ja muovaten. Kodin kuvat eivät ole olleet pelkästään merkkejä, vaan toimijoita, joiden ihmismäinen katse ja läsnäolo ovat johdattaneet ajatuksia ja tekoja pelkällä läsnäolollaan, selvimpinä esimerkkeinä kuvat poissaolevista: kuolleen kuva olohuoneen kunniapaikalla tai albumista varoittamatta esiin kääntyvä kuva entisestä puolisosta. Albumeita on raahattu mukana evakkomatkoilla, ja monille ajatus niiden pelastamisesta on ollut tapa käsitellä kauhukuvia oman kodin tuhoutumisesta esimerkiksi tulipalossa.

Valokuvien erityispiirteisiin kuuluvat yhtäältä hauras ja tuhoutuva esinemuoto, toisaalta kyky matkustaa jähmettyneinä silmänräpäyksinä halki ajan. Sekä niiden säilyminen ja säilyttäminen että mahdollinen häviäminen on yhdistänyt ne tietynlaisiin muihin esineisiin ja tilanteisiin, totuttujen rutiinien osina, mutta myös yllätyksien tuottajina. Niiden fyysisen olemuksen muuttuminen on myös muuttanut ajatuksiamme materiaalisesta menneisyydestä. Mielikuvissamme esimerkiksi 1970-luku saattaa värittyä kotialbumin punasävyisiksi puuroutuneiden kuvien kaltaiseksi.

Valokuvat ovat olleet osallisina muutoksessa, jossa kyläilytilanteiden erottaminen materiaalisesti kodin muista tilanteista on liudentunut ja myös kyläilytilanteissa edellytetty ruumiillinen muodollisuus on höllentynyt. Yksityisen ja julkisen rajanvedon muutoksista ja epämuodollisuuden leviämisestä tarkkojen käytöstapojen tilalle voidaan puhua yleisinä muutoksen linjoina, mutta käytännössä ne näyttäytyvät vähittäisinä materiaalisina muutoksina, joissa osapuolina ovat ihmistoimijoiden ohella piirongit, sohvat, jääkaapit ja valokuvat. Valokuvien paikat esineiden rykelmissä vaikuttavat itsestään selviltä, mutta ne ovat olleet lukemattomien materiaalisten muutosten summa.

Sitkeää pysyvyyttä valokuvarykelmissä edustavat elämän merkittävässä juhlatilanteissa otetut viralliset valokuvamuotokuvat. Jo 1900-luvun alun piirongeissa säilytettiin esimerkiksi häiden

ja ylioppilaaksi pääsemisen yhteydessä otettuja kuvia; myöhemmin ne löytyivät kehystettyinä televisioiden päältä tai vierestä, sittemmin magneettien piteleminä kiitoskortteina jääkaappien ovista. Pierre Bourdieu on esittänyt häiden olleen ensimmäisiä tilanteita, joissa valokuvaaminen koettiin tarpeelliseksi. Se liittyi luontevasti osaksi häihin kuuluvaa materiaalista tuhlausta ja yltylläisyyttä, jolla hääparia juhlistettiin ja kunnioitettiin.²⁹ Valokuvien ja valokuvaamisen määrä on lisääntynyt jatkuvasti ja kuvattavien tilanteiden kirjo laajentunut, mutta hääit ja muut pitkälle ritualisoituneet elämänvaihejuhlat ovat yhä tärkeimpiä kuvaamisen kohteita. Näissä tilanteissa kaikenlainen valokuvaaminen on nykyään runsasta ja lähes kaikkia juhlan vaiheita pidetään kuvaamisen arvoisina, mutta yhä edelleen ammattikuvaaja ottaa usein juhlan sankareista paperiseksi valokuviksi kehitettävät muotokuvat.

Elämän taitekohtien valokuvamuotokuvat ovat ajallisesta sitkeydestään ja ylirajaisuudestaan huolimatta konkreettisesti eri esineitä, koska ne liittyvät ajan ja paikan vaihtuessa eri rykelmiin. Ymmärrämme paremmin käyntikorttialbumin vihkikuvaa, kun näemme myös piirongin, kehystettyä ylioppilaskuvaa, kun näemme myös sohvaryhmän ja persoonallisuuteen pyrkivää kiitoskorttikuvaa, kun näemme myös jääkaapin. Samalla tulee selväksi materiaalisuuden vähittäinen luonne, josta David Edgerton on kirjoittanut teknologian historian osalta, mutta joka koskee myös muiden esineiden historiaa.³⁰ Kun kiinnitämme huomiota myös muuhun materiaalliseen maailmaan kuin uutuuksiin, näemme esineellisen historian täynnä eri-ikäisiä, toisiinsa limittyviä osasia, jotka eri tahtiin rynnistävät tai hiippailevat eteenpäin ajassa, katoavat ja ilmestyvät taas esiin toisaalla, tempaavat muita osia mukaansa tai heittävät niitä yli laidan.

On todettava, että tässä artikkelissa esimerkkinä esitetyt valokuvien kotoiset rykelmät ovat karkeita yleistyksiä historiallisen rykelmötymisen tyypeistä. Ajallisesti ja paikallisesti niiden välistä ja viereltä on löydettävissä lukemattomia muunnelmia sekä kokonaan toisenlaisia ryhmitymiä. Historioitsija tekee esinemaailman suhteen samanlaista tulkinta- ja valintatyötä kuin

29. Bourdieu 1990, 20.

30. David Edgerton, *The Shock of the Old. Technology and Global History since 1900*. Profile Books 2006, ix–xvii.

diskursseja tutkiessaan. Esiin nostetaan – lähdeaineistojen ja muun tutkimuksen perusteella – tutkittavan ilmiön tai asian kannalta kiinnostavimmilta ja keskeisimmiltä vaikuttavat arkkityypit ja tyyppillisyydet.

Esineet toimijoina rykelmissä

Monia materiaalisen kulttuurin tutkijoita yhdistää ajatus esineistä toimijoina, ei pelkinä inhimillisten merkitysten välittäjinä.³¹ Uusmaterialistinen teoria korostaa lisäksi, ettei erilaisten toimijoiden luonne ja olemus esineellisinä tai inhimillisinä ole etukäteen määritelty vaan seurausta niiden toiminnasta. Baradin mukaan toimijuus tai materiaalisuus eivät ole ominaisuuksia, joita joillakin on tai ei ole, vaan toimijuus itsessään synnyttää materiaaliset toimijat. Ei siis ole ensin toimijoita ja sen jälkeen ilmiöitä, joissa nämä toimivat, vaan pelkästään toimijoita muodostumassa ilmiöissä.³² Ajatus rykelmistä voi auttaa paitsi esineellisen kontekstin hahmottamisessa myös materiaalisen toimijuuden dynamiikan tarkastelmissa.

Teknologian historiassa kysymys esineiden aktiivisuudesta suhteessa ihmisten aktiivisuuteen on askarruttanut tutkijoita jo pitkään. Tunnetuimpia teknologioiden oman aktiivisuuden teoreetikkoja on Bruno Latour. Hänen esimerkissään sosiaalinen ja kulttuurinen kovettuu esineiden aktiivisuudeksi. Esimerkiksi auto pakottaa läpitunkevin merkkiäänin ja valoin kuljettajansa kiinnittämään turvavyön ja berliiniläisen rappukäytävän erikoinen avain varmistaa, että ovesta kulkevat myös lukitsevat sen perässään. Latour on sitä mieltä, ettei sosiaalista ja materiaalista ole mahdollista erottaa toisistaan ja että tavallisimmatkin teknologiset tuotteet ympärillämme voivat vaikuttaa päätöksiimme, tekojemme seurauksiin ja siihen, miten liikumme maailmassa.³³ Sosiologi Turo Kimmo Lehtonen on Latouriin noja-

ten todennut ihmisyhteisöjen olevan läpeensä materiaalisia, koska aineelliset käytännöt vaikuttavat vahvasti sosiaalisuuden muotoihin.³⁴

Tarkasteltaessa esineiden ja muiden materiaalien olentojen rykelmiä materiaalisen ohjaava, lähes pakottava voima tulee esiin vielä selvemmin kuin yksittäisten esineiden toimintaa tutkittaessa. Tarkastelun kohteeksi tulee materiaalisesti toteutuvan sosiaalisuuden lisäksi ihmisten ja esineiden muokkautuminen keskinäisessä toiminnassaan niin materiaalisina kuin sanallisesti välitettyinä olentoina. Vaikka esimerkiksi tekniset laitteet on yleensä suunniteltu tiettyä käyttöä ja tiettyjä tilanteita varten, yhteydessä toisiin materiaaliin toimijoihin nousee esiin käyttöä ja ominaisuuksia, yhteensopivuuksia ja -sopimattomuksia, jotka ovat suunnittelemattomia, odottamattomia ja seurauksiltaan ennustamattomia. Claude Lévi-Straussin antropologiaan tuoma termi *bricolage* kuvaa improvisoidun rakennelman tekemistä saatavilla olevia resursseja soveltaen. Ilmiö on tuttu kaikkialla maailmassa. Intialainen ilmaisu *jugaad* kuvaa samantapaista paikallisten teknisten ratkaisujen luomista käsillä olevista materiaaleista.³⁵ Tällainen sattumanvaraisuuden ja suunnitelmallisuuden synteesi syntyy inhimillisten ja ei-inhimillisten materiaalien toimijoiden ominaisuuksista ja aktiivisuudesta, mutta samalla antaa niille uuden olemuksen tuomalla ne ennalta arvaamattomaan yhteyteen.

Rykelmöitymisen myötä materiaallinen toimijuus myös kasautuu sillä yksittäisten esineiden lisäksi rykelmillä on omaa painovoimaa ja liikeenergiaa. Talouden ja teollisuuden klusterien tavoin rykelmät voivat edistää useamman kilpailevan tai rinnakkaisen esineen materiaalisia toimintamahdollisuuksia samalla, kun rykelmän osat synnyttävät ja muokkaavat toinen toistaan keskinäisessä toimijuussuhteessa. Tätä voidaan havainnollistaa miettimällä polkupyörien ja au-

31. Maija Mäkikalli, Johdanto. Teoksessa Maija Mäkikalli ja Riitta Laitinen (toim.) *Esine ja aika. Materiaalisen kulttuurin historiaa*. SKS 2010, 9–33, 12.

32. Barad 2007, 136–141.

33. Bruno Latour, Where Are the Missing Masses? The Sociology of a Few Mundane Artifacts. Teoksessa Wiebe E. Bijker & John Law (toim.) *Shaping Technology/Building Society. Studies in Sociotechnical Change*. MIT Press 1992, 225–258; Bruno Latour, *Der Berliner Schlüssel. Erkundungen eines Liebhabers der Wissenschaften*. Akademie Verlag 1996.

34. Turo-Kimmo Lehtonen, *Aineellinen yhteisö*. Tutkijaliitto 2008.

35. Ks. Sherry Turkle, *Life on the Screen. Identity in the Age of the Internet*. Simon & Schuster 1995; Pankaj Sekhsaria, The Making of an Indigenous STM & Technological Jugaad in an Indian Laboratory. *Current Science* 104:9 (2013), 1152–1158.

tojen historiaa. Molempien suosiota on näennäisesti helppo perustella tarpeella tai halulla liikkua nopeasti ja itsenäisesti paikasta toiseen, mutta tällainen tarve tai halu saattoi syntyä vain sellaisessa materiaalisessa rykelmässä, jossa esimerkiksi ajokelpoiset tiet ja mielekkäät, sopivan ajomatkan päässä sijaitsevat kohteet muokkasivat ensin polkupyöristä ja sitten autoista materiaalisesti ja sosiaalisesti järkeviä ja houkuttelevia ajoneuvoja.

1800-luvun lopun pyöräilijät eivät käyttäneet pyörää kulkuvälineenä vaan urheilu- ja harrastusvälineenä, sillä pyöräilyn kulkuvälineenä luoneet rykelmät eivät olleet vielä muotoutuneet. Muutamia vuosikymmeniä myöhemmin tilanne oli toinen maaseudun pyöräilijäjoukkojen suunnatessa seurojentaloille ja muihin sosiaalisesti ja materiaalisesti merkittäviin paikkoihin. Ei voida sanoa, että yksi rykelmän osista olisi johtunut toisesta, seurojentalo polkupyörästä tai polkupyörä seurojentalosta, mutta molemmat vahvistivat toistensa toimijuutta materiaalisissa rykelmissä. Samoin esimerkiksi automatkailun muodostumiseen tarvittiin lukemattomia materiaalisia rykelmiä, joissa autoilun diskursiivinen vapauden merkitys kietoutui kattavan tieverkoston, huoltoasemien, parkkipaikkojen ja autolla saavutettavien vapaa-ajan kohteiden muodostamiin rykelmiin.³⁶

Uudet tulokkaat vaikuttavat vanhempien osasten muodostamiin rykelmiin eri tavoin. Teknologian tutkimuksessa hajottavina, disruptiivisina, keksintöinä pidetään sellaisia teknologisia uutuuksia, jotka ottavat jonkin aikaisemman laitteen paikan. Tällaisiksi on nimetty muun muassa digitaalinen valokuvaus, joka syrjäytti filmikuvauksen, ja nestekidenäyttö, joka syrjäytti kuvaputkinäytön.³⁷ Voimme havaita, että tällaisten uutuuksien menestys perustuu kuitenkin vanhempien materiaalistien osien muodostamille rykelmille, joissa ne nousevat edeltäjiensä syrjäyttäjiksi. Myös auton yleistymisen voidaan ajatella toimineen näin, sillä se hyödynsi pyöräilyti-

lanteiden rakentamia materiaalisia muodostelmia.³⁸ Samalla uutuudet alkavat muokata rykelmien muita osia ja rykelmät niitä tilanne kerrallaan, kunnes tilanteesta, jossa nuori mies kyyditsee nuorta naista polkupyörän tangolla seurojentalon tansseista kotiin, on saavuttu tilanteeseen, jossa suuriin lavatansseihin ajetaan autolla kymmeniä kilometrejä.³⁹ Silti auto kulkuvälineenä ja lavatanssit kulun kohteena eivät ole kumpikaan sen enempää toisensa syy kuin seurauskaan. Ne ovat jatkuvassa tulemisen tilassa olevan materiaalistien rykelmän yhdessä muokkautuvia osia.

Latourin kuuluisa väite siitä, ettemme koskaan ole olleet moderneja, pohjaa ajatukseen modernin perustana toimivan luonnon ja kulttuurin erottamisen mahdottomuudesta ja monien materiaalistien asioiden ja ilmiöiden hybridi-luonteesta, jossa kulttuuri ja luonto ovat erottamattomasti yhtä.⁴⁰ Latouria ja uusmaterialistista teoriaa seuraten voimme ajatella itse olevamme hybridejä niissä rykelmissä, joissa toimimme ja tulemme maailmaan, niin materiaalisesti kuin ajatuksissa ja sanoissa. On yleistä kuvailla tietokoneita ja tietoverkkoja ajatustemme ja tietojemme laajennuksena, mutta sellaisia ovat aivan konkreettisella tasolla myös monet muut materiaaliset esineet ja ilmiöt, joihin olemme rykelmittyneet.

Monet näistä rykelmistä ja niiden osista jäävät helposti huomiotta niin nykyhetkessä kuin menneisyyttä tarkasteltaessa. Materiaalisen kulttuurin tutkija Daniel Miller on kirjoittanut esineiden nöyryydestä. Vaikka materiaallinen ympäristö vaikuttaa yhteiskunnan kouriintuntuvalta ilmaukselta, meidän on itse asiassa vaikea havaita sitä ja sen vaikutuksia inhimilliseen toimintaan. Esineet eivät yleensä pakota ja määrääle meitä tavalla, joka kiinnittäisi huomiomme, niin kuin Latourin tarkastelemat merkkiäänet ja erikoisavaimet, vaan ohjaavat hienovaraisesti toimintaamme materiaaliseen, sosiaaliseen ja kulttuuriseen ympäristöömme sopivaksi. Tämä nöyryys

36. Ks. Adelina Oana Stefan, *Automobility and the Building of Tourism in Communist Romania c. 1960–89*. Teoksessa Colin Divall (toim.) *Cultural Histories of Sociabilities, Spaces and Mobilities*. Pickering & Chatto 2015, 179–191.

37. Clayton M. Christensen, *Disruptive Innovation*. Teoksessa Mads Soegaard & Rikke Friis Dam (toim.) *The Encyclopedia of Human-Computer Interaction*. 2nd edition. The Interaction Design Foundation 2014.

38. Ks. Carlton Reid, *Roads were not Built for Cars*. Island Press 2015.

39. Männistö-Funk 2012.

40. Bruno Latour, *Wir sind nie modern gewesen. Versuch einer symmetrischen Anthropologie*. Fischer 1998.

antaa niille Millerin mukaan suorastaan uskomattoman kyvyn kadota havaintokentästämme, tulla itsestään selviksi ja vaikuttaa pelkältä ihmistoiminnan kulussilta. Kuitenkin rajaa ihmisen ja esineiden välille on mahdoton vetää, sillä esineet muovaavat ihmisen ja niiden kokonaisuus on se kulttuurinen ympäristö, jonka osaksi ihminen kasvaa ja joka määrittää myös hänen mielikuvituksensa ja ajattelunsa rajoja.⁴¹

Esimerkiksi kopiokone on Millerin ja Latourin kuvailemaan tapaan niin tavallinen ja arkipäiväinen, että se katoaa näköpiiristämme. Silti se on ollut monien tiedon tuottamiseen ja ajattelutyöhön liittyvien rykelmien sitkeä osa. 1950-luvun lopulla Xerox-kopiokoneet tulivat markkinoille, ja niiden leviämisen myötä syntyi tieteellisten artikkelien vertaisarviointiprosessi. Se saattoi muodostua vasta, kun artikkeleista pystyttiin valmistamaan fyysisiä kopioita helposti ja nopeasti.⁴² Kopiokone oli olennainen materiaallinen toimija myös monien harraste- ja alakulttuurien oman tiedollisen ja ajatuksellisen ympäristön luomisessa.⁴³ Ajattelummekin rajat ovat siis materiaalisia, ja niillä seisoo mykkänä ja taustaansa sulautuvana kopiokoneiden ja kirjaston kirjojen armeija.

Kopiokone on rykelmöitynyt uudelleen digitaalisten teknologioiden kanssa ja muuntunut monitoimilaitteeksi, jonka kohtaaminen kuuluu arkipäivämme tavallisimpiin ja usein myös turhauttavimpiin hetkiin. Latour esittää, että mennessään epäkuntoon erilaiset laitteet muuttuvat välineistä välittäjiksi ja suistavat rutiininomaisen tilanteen epätasapainoon.⁴⁴ Voimme myös ajatella, että heittäytyessään hankalaksi kopiokone osoittaa meille hetkellisesti todellisen jalansijansa elämässämme ja olemisessämme. Sen toiminnot ovat muuttuneet meille ”toiseksi luonnoksi”, kuten Tom Gunning kuvailee tottumistamme meitä ympäröiviin ja muokkaaviin teknologioihin, mutta ollessaan *uncanny*, käytökseltään outo,

tämä tavallinen esine nousee esiin ja näyttää kykynsä ja valtansa niissä rykelmissä, joissa luomme yhdessä sen kanssa maailmaa ja itseämme.⁴⁵

Rykelmien vaivihkainen voima

Tässä artikkelissa olen ehdottanut materiaalien rykelmien tarkastelua historian tutkijalle soveltavana tapana lähestyä menneisyyden esineellistä maailmaa ja tutkia aineellista muutosta sekä esineitä toimijoina. Artikkelin paketoiti materiaalisuutta ja esineaktiivisuutta koskevia teoreettisia näkökulmia yhdeksi, mahdollisimman joustavaksi työkaluehdotukseksi. Rykelmät laajentavat esinehistoriallista tarkastelua yksittäisistä esineistä menneisyyden materiaalsen maailman sekä sen piiloutuvien ja yllättävienkin vuorovaihtusten ja keskinäisten muokkaussuhteiden huomioimiseen. Käsite tarjoaa mahdollisuuden tarkastella esineitä toimijoina ja huomioida inhimillisten toimijoiden ruumiillisuus. Se myös kutsuu pohtimaan materiaalsen ja diskursiivisen punosta konkreettisten tilanteiden tasolla.

Niin kuin tarkastelemansa ilmiö, rykelmät ovat myös käsitteellisesti luonteeltaan *jugaad* tai *bricolage*, käsillä olevista materiaaleista tutkimuksen pragmaattisiin kysymyksiin ja ongelmiin koottu konkreettinen ratkaisumahdollisuus. Se voi kiinnittää historioitsijan huomiota paitsi menneisyyden materiaalsiin suhteisiin myös historian tutkijan ja sosiologian tutkimus on kiinnittänyt paljon huomiota siihen, miten esimerkiksi laboratorioympäristö ja siihen liittyvät materiaalsit käytännöt ovat ohjanneet tutkimusta. Samalla tavoin myös historian tutkimus on materiaalsien olosuhteidensa tulosta. Historiatieteen luonteen vuoksi tämä tarkoittaa arkistoaineistojen ja muiden menneisyyden jälkien lisäksi myös tutkimuskirjallisuuden fyysistä saatavuutta tai saavuttamattomuutta, vaikka tämäntapaiset tutkimuksen

41. Miller 2010, 5, 10, 39–41, 53, 155.

42. Ray Spier, History of the peer-review process. *Trends in Biotechnology* 20:8 (2002), 357–358.

43. Ks. Henry Jenkins, *Textual Poachers. Television Fans and Participatory Culture*. Updated Twentieth Anniversary Edition. Routledge 2013, 185–220.

44. Bruno Latour, *Reassembling the Social. An Introduction to Actor-Network-Theory*. Oxford University Press 2005, 202.

45. Tom Gunning, Renewing Old Technologies. Astonishment, Second Nature, and the Uncanny in Technology from the Previous Turn-of-the-Century. Teoksessa David Thorburn & Henry Jenkins (toim.) *Rethinking Media Change. The Aesthetics of Transition*. The MIT Press 2003, 46–47. – Nyt julkaistu Tiina Männistö-Funkin artikkeli on käynyt läpi tieteellisen vertaisarvioinnin.

materiaaliset reunaehdot on tapana häivyttää valmiista tutkimustekstistä. Esimerkiksi digitalisaatioon liittyvät keskustelut voivat kuitenkin tehdä näkyväksi sitä, miten tutkimustilanteisiin liittyvien materiaalisten rykelmien muutoksilla on suoranaista vaikutusta myös tutkimuksen ajatukselliseen sisältöön.

Esineiden kameleonttimaisen maastoutumiskyvyn takia materiaalisten vaikutussuhteiden huomaaminen vaatii sekä nykyhetkessä että menneisyyttä tutkittaessa erityistä jäljitystyötä. Emme havaitse vaatteiden painoa päällämme, ellemme tietoisesti kiinnitä siihen huomiota, sillä ne ovat meille kirjaimellisesti kuin toinen iho. Silti ne ovat olennainen osa jokaista päiväämme. Rykelmien tarkastelu voi omalta osaltaan auttaa lähestymään historiallisesti sitä jokaisen hetken ja tilanteen monimutkaista materiaalista sinfoniaa, jonka eri esine- ja ihmistoimijat luovat ja jossa ne saavat hahmonsä orkesterin soitannon osina.

VERTAISARVIOITU
KOLLEGIALT GRANSKAD
PEER-REVIEWED
www.tsv.fi/tunnus

Abstract: Tangles. A tool for studying material actors of the past

This article proposes the concept of rykelmä (“tangle”) as a possibly useful tool for historians wishing to study the material life of the past as well as the mutually constitutive agency of historical material actors. Tangles are groups of things, bodies, spaces and other material entities that have enabled certain recurring, culturally and socially significant and recognized, temporally limited situations or events. The concept draws from the theoretical perspectives of material culture studies, technology studies, practice theory and new materialism in order to provide a flexible theoretical tool especially suitable for historians. It allows researchers to broaden their view from the study of certain things to the recognition of rich connections between and interactivities of the material past, and also to take into account the interdependence of the material and the discursive.

Keywords: new materialism, material agency, practice theory, history of technology, historical methodology